

Fat. 12/11 ~ 65

Järjestyksessä

1. a .....
 2. a .....
 3. a .....
 4. a .....
 5. a .....
 6. a .....
 7. a .....
 8. a .....
 9. a .....
 10. a .....

P y h ä m a a n kiinteät muinaisjäännökset
inventointikertomus 1964.

Matti Huurre.

Sisällys

	Johdanto.....	s.	1
A.	Kirkot	s.	2
B.	Ryssänuunit	s.	5
C.	Kivikot	s.	8
D.	Kuopat	s.	10

Johdanto

Pyhämaa (eli Pyhämaan Luoto) sijaitsee Turun ja Porin läänissä, Vehmaan kihlakunnassa Pohjanlahden rannikolla Uudenkaupungin ja Rauman välillä. Se on saaristopitäjä. Etelässä sen erottaa mantereesta, Kalannista, Velhovesi, idässä taas Pyhärannasta Mannervesi. Pitäjän pääosa on Pyhämaan saari eli Luoto, johon Kursilanrauman kuivuttua umpeen on liittynyt myös Kammelan ja Edväisten alue. Mantereeseen kuuluu Raulion niemi ja Tuorlahden alue. Kun Velhovesi on eristetty merestä makeanveden altaaksi patoamalla kapeat salmet, on Pyhämaakin "mannermaistunut". Aikaisemmin kuuluivat Pyhämaa ja nykyinen Pyhäranta (Rohdainen) yhteen, mutta 1908 ne erotettiin toisistaan.

Pyhämaan pinta-ala on 73,6 km², kyliä on 11 (suluisissa nimimuunnoksia, joita niistä esiintyy): Edväinen (paikkakunnalla Ärväne; Killinen Eetväis; Schvindt Ärväs eli Etväinen), Heinänen (Killinen Heinäs), Kammela, Ketteli, Kuivarauma (Kuivirauma), Kukainen, Kursila, Pitkäluoto, Pyhämaa (kirkonkylä) ja Torlahti (Tuorlahti).

Aikaisemmin on pitäjä ollut saaristoisempaa, monet kapeat salmet ovat maatuneet. Esihistoriallisella ajalla saaret ovat olleet vielä pienempiä ja ilmeisesti vailla asutusta. Pyhämaasta ei ole ainoatakaan varmasti esihistoriallista löytöä eikä myöskään esihistoriallisia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Tosin Turun museossa on rautakautinen rannerengas (Turun museo 7622), jonka löytöpaikaksi on ilmoitettu Pyhämaa, mutta tarkempi paikka puuttuu ja on todennäköistä, että se on peräisin Pyhärannan puolelta. Pyhämaalla on myös epämääräisiä tietoja "pakanallisesta haudasta" (ks n:o 4), mutta tässäkin tuskin on ky-

symys haudasta. Monet hautoina ja aarrepaikkoina pidetyt kivikot ovat jääkauden aikana muodostuneita luonnonkivikoita eli ns "pirunpeltoja".

Aikaisemmissa inventointikertomuksissa (Killinen, Schvindt) luetellaan runsaasti "hautakuoppia", joita mm Heinäsen Viinikalan maalla on n. 80 yhdessä ryhmässä (n:o 16). Nämä kuopat muistuttavat kyllä kooltaan ja muodoltaan hautoja, joissa maa on painunut kuopalle arkun lahottua, ja tarinat mainitsevatkin niitä joskus "ryssänhaudoiksi" tai muiksi haudoiksi. Mitään löytöjä niistä ei ole, ja mikäli ne hautoja ovat, ovat ne jotain tilapäisiä hautapaikkoja. Kaikilla on tuskin sama alkuperä, monet niistä ovat varmaan vanhoja nauriskuoppia tms, jotkut voivat olla pyydyskuoppiakin.

Ryssänuunit, joita on Edväisten Lupavuorella (n:o 3), ovat varmasti historiallisen ajan muistoja. Tällaisia uuneja on pitkän Suomen rannikoita. Tallgrenin mukaan (Varsinais-Suomen esihistoria, s. 102) on osa niistä kalankuivausuuneja, osa ehkä sotilaitten leivin- ja kylpyuuneja.

Pyhämaan huomattavin muinaismuisto on vanha uhrikirkko (n:o 1) mutta sen kuvaaminen ei kuulu tämän työn piiriin. Kammelan kylässä tietää tarina myös olleen kirkon (n:o 2).

Inventointityö tapahtui pääasiassa polkupyörällä ja sujui varsin nopeasti. Paikkakuntalaisista, jotka antoivat apuaan, mainittakoon pankinjohtaja Lauri Kouhi.

Helsingissä 10. 11. 1965

Matti Huurre
Matti Huurre

Lähteet

- Killinen K. Muinaisjäännöksiä Vehmaan kihlakunnassa.
SMYA VII 1885.
- Schvindt Th. Pyhämaan inventointikertomus 1895.
(Käsikirj. Muinaistieteellisen toimikunnan esihist.
osaston top. arkistossa).
- Kajantola A. Aikain takaa. (Toinen supistettu painos). Rauma 1954.

Liitteet

- Pitäjänpitkät $\frac{III:2}{5}$, $\frac{III:2}{9}$ ja $\frac{III:2}{10}$
- Taloudellinen kartta 1131
- 3 valokuvaa (negatiivit 30961-30963)

A. Kirkot

1. Uhrikirkko

Pitäjänpitkät $\frac{III:2}{5}$

Rancken A.W.: Pyhämaan Luodon uhrikirkko SM 1935

Riska, Tove: Vehmaan rovastikunta. Suomen kirkot I
Hki 1959

Valokuvat 1 ja 2

Pyhämaan huomattavin muinaismuisto on 1600-luvulta peräisin oleva uhrikirkko, joka on laajalti kuuluisa ihmeitä tekevästä voimastaan. Sille luvattu lahjoitus on pelastanut merimiehiä hukumasta, auttanut tulipaloissa, parantanut sairaita jne. Vain vanhalla puukirkolla on tämä voima, viereen rakennettu kivikirkko ei sitä omaa puhumattakaan Pyhärannan Rohdai-

sisä olevasta kirkosta, joka välillä oli Pyhämaankin emäkirkkona. Ja annetut lupaukset oli pidettävä. Kerrotaan mm, että eräät pyhärantalaiset merimiehet lupasivat myrskystä pelastuakseen kattokruunun Pyhämaan kirkkoon. Pelastuttuaan he hankkivat sellaisen, mutta antoivatkin sen emäkirkkoon Rohdaisissa. Seuraavalla matkalla tuli vielä rajumpi myrsky ja vasta kun miehet lupasivat siirtää kruunun uhrikirkkoon, se vaimeni. He hankkivat sitten Rohdaisiin uuden kruunun ja aikaisempi tuli uhrikirkkoon. Tällaisia tarinoita on hyvin paljon ja yhä vielä tulee Pyhämaan uhrikirkolle vuosittain rahaa toista miljoonaa vanhaa markkaa kiitokseksi kuulluista rukouksista tai joskus ennakkomaksunakin. Varat käytetään kirkon ja sen ympäristön kunnossapitoon.

Kirkkoa on perusteellisesti käsitelty yllä mainituissa kirjoituksissa, joten tässä yhteydessä tyydyn viittaamaan niihin.

KAMMELA

2 . Pietilä

Kirkkomaa

Pitäjänskartta $\frac{III:2}{5}$

Kammelan kylän Pietilän talon maalla, talosta n. 100 m etelään on Kirkkomaa niminen laidunalue, jossa tarinan mukaan on joskus ollut kirkko. Se on Kammelan kautta Edväisiin vievän maantien länsipuolella. Paikalla on ollut näkyvissä kirkon kivijalkaa, mutta kiviä on raivattu pois, eikä siinä

näkynyt mitään erikoista. Pietilän vanhaa isäntää, joka olisi parhaiten tiennyt asiasta, en tavannut.

Mainittakoon, että Kirkkomaasta n. $\frac{1}{2}$ km kaakkoon on Lammi-järven länsirannalla Hannulan taloon kuuluva tasainen peltoalue Hiidenkorva (hiisi on alunperin tarkoittanut pakanallista pyhää paikkaa) ja saman järven kaakkoispuolella Eilun maalla on Pa-pinkallio.

B. Ryssänuunit

3. Lupavuori

mv Armas Friberg Pyhämaa Kuivarauma

Pitäjänkartta $\frac{III:2}{9}$

Killinen s. 151

Schvindt n:o 10

Tallgren s. 175

Valokuva 3

Lupavuori on Edvaisten kylän lounaisosassa länteen pistävällä niemellä. Sen eteläpuolella on Vinterinsalmen länsiosa, Luparauma, jossa on Ristimaan saari vuoresta lounaaseen. Pohjoispuolella on Kiilinperän lahti.

Vuori on korkeahko, meren puolelta jyrkkärinteinen, sen päällä kasvaa pientä mäntymetsää. Sen päällä on ainakin 14 ryssänuunia, joista useimmat ovat sortuneet pelkiksi kivikasoiksi. Ne ovat etupäässä laattakivistä tehtyjä, kooltaan keskimäärin 2 x 2 m, korkeus 50 - 60 sm. Ne ovat n. 200 x 400 m laajalla alueella kahtena ryhmänä, kummassakin 7 uunia. Usein ne

ovat parittain, kaksi uunia aivan toistensa vieressä. Killinen ja Schvindt mainitsevat täällä vain 8 uunia, ilmeisesti ensimmäisen ryhmän. Se on lähellä merta olevalla kalliolla; toinen ryhmä on siitä itään, metsikköisen, osaksi soisen notkelman itäpuolella olevalla kalliolla.

Ensimmäinen ryhmä:

- 1) Melko aukean kallion itälaidalla, merestä n. 100 m. Sen itäpuolella on pieni suo. Uuni on luhistunut, pohja on epämääräisen nelikulmainen. Suuaukko on itään; sen leveys on n. 35 sm ja korkeus 25 sm. Pohja on kalliota, siinä on hiukan hiilimaata.
- 2) Edellisestä n. 4 m länsiluoteeseen, pohjan muoto viisikulmainen. Katto on luhistunut, mutta seinät ovat kunnossa. Suuaukko on koilliseen, sen koko on 35 x 30 sm. Sen yläpielen muodostaa yksi iso kivilaatta. Pohja on kalliota. (Valokuva 3).
- 3) Edellisestä n. 65 m pohjoisluoteeseen. Aivan hajoitettu, vain pohjoiskulmaus pystyssä. Kivet ovat hajallaan paikalla. Pohja kalliota.
- 4) Edellisen luoteispuolella aivan vieressä. Katto luhistunut, seinät melko hyvät. Pohjan muoto nelikulmainen. Suuaukko etelälounaaseen, sortunut. Pohja kalliota.
- 5) Edellisestä n. 70 m pohjoiseen, sortunut. Pohja nelikulmainen. Suuaukko itään. Uunin itäpuolella pirunpelto.
- 6) Edellisestä n. 5 m pohjoiseen, sortunut. Seinät isoista kivistä. Suuaukko etelään. Pohjoisluoteessa suurikivistä louhikkoa.
- 7) Edellisestä n. 100 m pohjoiseen, louhikon pohjoispuolella sortunut. Pohjois^Nseinässä kallio, suuaukko itään. Lähel-

tä on kalliota louhittu, samoin louhikon lohkareita on halottu. Paikalta otettu ehkä katukiviä. Ehkä tämänkin lähellä on ollut toinen uuni, joka on hajoitettu louhintatöissä.

Toinen ryhmä.

- 8) Uunista 1 n. 75 m pohjoiskoilliseen, notkelman itäpuolella kalliolla. Sortunut.
- 9) Edellisestä 35 m itään. Sortunut.
- 10) Edellisestä 13 m koilliseen, sortunut, nelikulmainen.
- 11) Edellisestä 36 m kaakkoon, sortunut. Pohja maata.
- 12) Edellisestä 40 m länteen, hajonnut. Pohja viisikulmainen. Pieni koivu kasvaa kivien keskellä.
- 13) Edellisestä 2 m lounaaseen, hajonnut, nelikulmainen. Suu kaakkoon.
- 14) Edellisestä 5 m kaakkoon, hajonnut, nelikulmainen. Suu koilliseen.

Schvindt mainitsee, että aivan lähellä näitä uuneja on meressä vielä hänen aikanaan käytetty apajapaikka. Killinen taas kertoo tarinan, jonka mukaan "Ison Ryssän aikana" oli venäläinen vahtilaivasto maannut Luparaumassa. Sama tarina on seudulla yhä tunnettu.

Killinen kertoo (s. 150-151), että Kammelan kylässä on sen ja Kursilan kylän välisen Kursilanrauman (eli Kursilansalmen) rannalla "Kylän vieressä vuorella" ollut ryssänuuneja, jotka jo hänen aikanaan olivat "aivan hävinneitä". Niistä ei enää kukaan tiennyt mitään enempää kuin Kukaisissa Killisen aikana olleista hajonneista uuneista.

C. Kivikot

KETTELI

4. Pampurinniemi

Pappilan maata

Pitäjänkartta $\frac{\text{III:2}}{5}$

Killinen s. 153

Schvindt n:o 2

Kajantola s. 15

Schvindt: "Kettelin kylän Eerlan V. Papinvirkatalon maalla kerrottiin Isonmaanniemessä olevan kivirenkaan, joka on 2 m läpimit. ja tehty miehen nostamaa pienemmistä kivistä, asettamalla niitä kolme kerrosta päälletysten".

Paikka on Pampurinniemi, pitkä kapea niemi Kettelin kylässä olevasta pappilasta (Eerola) länsiluoteeseen. Sen pohjoispuolella on pitkä ja kapea suureksi osaksi maatonut Haukka-lahti.

"Kivirengasta" ei niemellä näkynyt. Sen sijaan sen päässä olevan kallion luoteisreunalla, korkeinta kohtaa alempana on pieni kivilatomus. Se on pyöreä, halkaisijaltaan n. $1 \frac{1}{2}$ m, kiviä on siinä 2-3 kerrosta. Sen keskellä, kivien sisällä siten, että ei näy päälle päin, on pystyssä kapea hiekkakiven kappale. Kivien välissä on hiiltä, kasan alla on pieni kallion halkeama. Tämä kasa on ihmisten tekemä, mutta tuskin hauta.

Kivikasasta n. 200 m itäkaakkoon on laajahko pirunpelto-alue, joka ulottuu niemen keskiosaan asti. Sen eteläpuolella on korkeahko kallionyppylä. Nyppylästä n. 30 m koilliseen on

pronssikautista hiidenkiuasta muistuttava pyöreä, matalahko kivikasa, halkaisija n. 2 ½ m. Sen päällys on tasainen ja keskel-tä hiukan pengottu. Se liittyy pirunpeltoalueeseen ja lienee luontainen muodostuma. Pirunpeltoa on paikoin pengottu.

Kajantolan kirjassa mainitaan, että "Pyhämaan Maanpäätä läheltä Ihamon saarta löysi 1952 maisteri K.V. Niemi tiedoituk-sensa mukaan kalliokuoppahaudan 15 m korkean rantakallion lael-ta. Sen kuopan pohjalla on pakanuuden aikainen vainaja poltet-tu ja peitetty kivillä".

Kansallismuseolla ei tällaisesta ole mitään tietoa. Kysees-sä oleva maisteri Niemi on Tampereella, mutta hänellä on kesä-huvila Pyhämaan Pitkäluodon kylässä, jossa mainittu Maanpää ja Ihamon (Ihamaan) saari ovat. Häntä itseään en tavannut, mutta naapurin isännän kertoman mukaan "hauta" tarkoittaa juuri Pam-purinniemen kivikkoa.

Killinen kertoo tarinaa, miten piispa tuli karkoittamaan hiisiä ja muita pahoja henkiä "Pahasta maasta" ja nousi mai-hin "Pampperin niemen" päässä, joka paikka sai nimekseen Pis-pan hamina. Hän toimikin niin hyvin, että "hiidet seilasivat punaisilla paasilla Pampperin niemen nokasta merelle".

5. Rautvuoren kallio

Pitäjänkartta III:2
5

Rautvuoren kallio on Kettelistä Pitkäluotoon vievän tien länsipuolella kylien rajasta n. 200 m etelään. Kallion itäpäässä on pirunpelto, jota on kaiveltu ja etsitty rahoja. Kiviä on myös ajettu paikalta pois.

PYHÄMAA

Seppälä

ks. n:o 10

EDVÄINEN

Lupavuori

ks n:o 3

D. Kuopat

PITKÄLUOTO

6. Ihala

Ihakkasuon mäki

Eino Viinikkalan perikunta, Pyhämaa

Pitäjänskartta $\frac{III:2}{5}$

Schvindt n:o 1

Schvindt mainitsee että Kouhin talon Ihakkasuon mäessä on neljä kuoppaa.

Paikka on nyt Ihalan maata. Ihakkasuo on Kouhin talosta n. 800 m pohjoisluoteeseen. Ihalasta 400 m samaan suuntaan. Se on peltoalue, jonka pohjoispuolella on kallioista metsämäkeä. Kuoppia ei siellä näkynyt, vain joitakin epämääräisiä kuopan-teita. Peltojen välillä on kapea miltei luoteis-kaakkoissuuntaisen mäkiharjanne, jossa on kivikkoa. Selviä kuoppia ei siinä-kään näkynyt.

7. Ihala

Vähävainion mäki

Eino Viinikkalan perikunta

Pitäjänpitää $\frac{\text{III:2}}{5}$

Schvindt n:o 1

Schvindt: Kouhin talon Vähävainion mäessä kaksi hautakuoppaa.

Entinen Kouhin talon Vähävainio on nykyisen Ihalan talon luona. Kouhin talosta n. 300 m pohjoiseen. Ihalan talo on sen pohjoispuolella metsäisessä mäenrinteessä, myös vainion lounaispuolella on mäkeä. Mitään kuoppia ei löytynyt.

Vähävainion ja Ihakkasuon kautta on aikoinaan kulkenut salmi Ihamon (Ihamaan) saaren luota. Tarinan mukaan on jonkun sodan aikana laivasto ollut hätäsatamassa Ihalan talon vaiheilla. Jossain lähellä on joskus ollut rautarengas kalliossa.

8. Perätarhantaustan mäki

mv Yrjö Aalonen Pyhämaa

Pitäjänpitää $\frac{\text{III:2}}{5}$

Schvindt n:o 1

Schvindt: Laaton talon maalla on Perätarhantaustan mäessä 3 kuoppaa, joiden on luultu sisältävän aarteita.

Paikka on nyt Yrjö Aalosen omistuksessa. Se on Laaton talosta n. 1,250 km länsiluoteeseen, peltotien varressa. Perätarha on pitkä ja kapea miltei itä-länsisuuntainen pelto. Sen länsipään pohjoispuolella on metsän reunassa männikköinen kumpu, jonka yli kulkee vanha riukuaita ja mainittu peltotie. Veräjältä n. 6 m etelään, tiestä 3 m on sammaltunut matala kuop-

pa, jonka pohjalla on muutama kivi. Kuopan suunta on itä-länsi ja koko n. $2 \frac{1}{2} \times 1$ m. Sen itäpäästä 3 m kaakkoon on hiukan syvempi kuoppa, koko 2×1 m ja suunta pohjoiskoillinen.

Kolmatta kuoppaa ei löytynyt. Se on ehkä hävinnyt peltotien alle tai maata alemmaa otettaessa.

Kuoppia on sanottu ryssänhaudoiksi.

PYHÄMAA

9. Pöylä

Pitäjänskartta $\frac{III:2}{5}$

Killinen s. 149

Schvindt n:o 3

Killinen kertoo että Pöylän talon riihen takana mäessä on hautakuoppia ja sieltä on löydetty hopearaha. Schvindt on kuullut, että riihen luona on aarnihauta.

Pöylän vanha riihi on ollut keskellä Pyhämaan kylää, Pitkäluotoon kääntyvän tien eteläpuolella, vastapäätä kauppakunnan myymälää ja Säästöpankkia. Paikka on kalliota, jonka ympärillä on viljelemätöntä heinikkoista aluetta. Kallion länsipuolella on muuntaja.

Muuntajasta n. 7 m etelään on epämääräinen eteläpäästään avoin kuopanne. Siitä 2 m kaakkoon on toinen epäselvä kuoppa. Sen vieressä on rakennuksen (riihen?) perustaa.

10. Seppälä

mv Eemil Salo Pyhämaa

Pitäjänkartta $\frac{III:2}{5}$

Kirkkoherra Väinö Suojamaan kirje 4/6 1918

Kirjeessään kirkkoherra Suojamaa kertoo, että Sepän tilan metsässä, jonka silloin omisti kanttori Kustaa Kallio, on oimittuisia kuoppia 6 - 7, kooltaan 2 x 0,5 x 0,3 m ja suunnaltaan idästä länteen. Ne ovat vainion reunalla olevalla pienellä kumulla. Syvemmillä metsässä on kiviröykkiö n. 20 - 25 m ja leveys 30 - 40 m. Samassa metsässä on vielä toinenkin kivikko.

Tällaisia kivikoita ei löytynyt eikä niistä tiedetty. Ainakin kokonsa perusteella tuntuu kirkkoherran kuvaama luonnon työltä. Kuoppien paikka sen sijaan löytyi.

Se on Pyhämaan kirkosta n. 600 m etelään, ent. Sepän talon luona olevasta Lauri Kouhin talosta n. 200 m etelälounaaseen, Eemil Salon talosta luoteeseen. Paikka on kivikkoista koilliseen viettävää metsärinnettä, josta pistää luoteeseen peltojen väliin pieni niemeke, päässä kallio. Tällä niemekkeellä on muutama epämääräinen kuopanne. Kanttori Kallion rouvan muistettiin usein puhuneen tästä paikasta, joten se on selvästi kirjeessä mainittu.

Kuopat ovat:

- 1) Mainitun kallion eteläpuolella, itä-länsisuuntainen. Koko 4 x 1 m.
- 2) Edellisestä 7 m itään, länsilounaissuuntainen, 2 x 1 m.
- 3) Edellisestä 2 m eteläkaakkoon, lounais-koillissuuntainen, 4 x 1 m.
- 4) Edellisestä 1 m eteläkaakkoon, lounais-koillissuuntainen, 2 $\frac{1}{2}$ x 1 m. Kuoppien luona on vähäinen maatonut kivikasa, nähtävästi peltokiviä.

11. Imppu

Tellavainionmäki

mv Eero Imppu Pyhämaa

Pitäjäkartta $\frac{III:2}{5}$

? Killinen s. 149

Schvindt n:o 3

Schvindt luettelee 7-8 hautaa Impun talon Tellavainionmäessä. Onko Killisen mainitsema Impun talon Hangon vainion syrjä samaa paikkaa, jäi epäselväksi.

Tellavainio on Pyhämaan kirkosta n. 900 m kaakkoon, Impun talosta n. 600 m itäkaakkoon. Sen pohjoispuolella pistää vainioiden väliin kivikkoinen korkeahko metsämäki, jossa kuopat ovat.

- 1) Mäen eteläpäässä, n. 5 m pellon reunasta. Suunta pohjois-etelä, pituus 2 m. Eteläpää avoin.
- 2) Edellisestä 2 m pohjoiseen. Sama suunta ja koko.
- 3) Edellisestä 5 m koilliseen, kaakkoon viettävällä rinteellä. Suunta luoteis-kaakko. Pituus 2 m. Syvä, kaiveltu.
- 4) Edellisestä 3 m koilliseen risujen alla. Suunta ja koko sama.
- 5) Edellisestä 2 m luoteeseen, suunta ja koko sama. Kaiveltu.
- 6) Edellisestä 8 m koilliseen, itärinteessä. Epäselvä, risujen alla.
- 7) Edellisestä 2 m luoteeseen, epäselvä. Sen luoteis- ja pohjoispuolella suuria kivenlohkareita.
- 8) Kivenlohkareista n. 20 m pohjoiseen, Isontuvan talosta n. 50 m etelälounaaseen epäselvä kuoppa.

Mäen luoteispuolella on metsän reunassa vanha sudenkuoppa.

KUIVIRAUMA

12. Ylttenkuljun mäki

mv Albert Laitonen Pyhämaa

Pitäjänpkartta $\frac{III:2}{5}$

Schvindt n:o 4

Schvindt: "Rantlan talon maalla Ylttenkuljun mäen länsirinteessä on viisi hautakuoppaa".

Ylttenkuljun alue, entistä Rantalan maata, on Pyhämaahan tulevan maantien itäpuolella, Laitosen talosta n. 200 m etelään, Rantalasta n. 600 m kaakkoon. Aluetta on raivattu pelloksi eikä kuopista ole mitään tietoa. Peltojen laiteilla on suuria kasoja pelloista raivattuja kiviä.

KURSILA

13. Sinimäki

mv Taisto Soini Pyhämaa Kursila

Pitäjänpkartta $\frac{III:2}{5}$

Killinen s. 150

Schvindt n:o 8

Killinen mainitsee Setälän talon Kes kivainion keskellä olevassa kivisessä mäessä neljä selvää hautakuoppaa. Hän arvelee niitä kristillisiksi haudoiksi ja kertoo kuulleensa kylässä, että "siltoin kun Pyhässämaassa ei kirkkoa ollut, hautasivat Kur silaiset kuolleensa kukin omalle peltosaralleen".

Schvindt löysi Kes kivainion keskellä olevan mäen lounaisrinteeltä pienen kallion kaakkoispuolelta kaksi "hautaa".

Paikka, nykyisin Sinimäen maata, on Setälän talosta n. 200 m luoteeseen, Sinimäestä 100 m lounaaseen, Kalkkariin vievän tien pohjoispuolella. Siellä on matala kalliainen ja kivikoinen laidunmäki, jonka luoteispäässä, lounaisrinteessä, on matala paljas kallio. Kallion eteläpuolella on aidan ja katajikon alla kaksi kuoppaa rinnakkain, väliä n. $1 \frac{1}{2}$ m. Niiden suunta on koillis-lounainen ja koko n. $2 \times 1 \times \frac{1}{2}$ m. Lounaispäävät ovat aivan pellon rajalla.

KAMMELA

14. Hannula

Riihentaustan vainio

Kauppakunnan myymälä

Pitäjänskartta $\frac{III:3}{5}$

Schvindt n:o 9

Schvindt luettelee Hannun talon Riihentaustan vainion kohdalla Edväisiin vievän tien varrella 14 "hautaa".

Paikka on Edväisten tien mutkassa Hannulan maalle rakennetun Kauppakunnan myymälän itäpuolella, länteen ja lounaaseen viettävällä rinteellä. Mv Eemil Hannula muisti vielä kuopat tien molemmin puolin, yhtä niistä oli aikoinaan kaivettu ja siinä poltettu tervaa. Hän muisteli paikalla näkyneen tiilen kappaleita. Nyt ei enää löytynyt muita kuoppia kuin mainittu tervahautana käytetty, jota on pidetty myymälän kaatopaikkana. Rinteeseen on ajettu kiviä, jotka ehkä ovat peittäneet kuoppia, samoin niitä on voinut hävitä tietä korjailtaessa.

15. Marttila

Risteenvainio

mv Esko Marttila Pyhämaa Kammela

Pitäjänskartta $\frac{III:2}{5}$

Schvindt n:o 8

Marttilan talon Risteenvainio on talosta n. 300 m ja Kaup-
pakunnan myymälästä 150 m kaakkoon. Vainion laiteilla on kivik-
koista metsämäkeä. Schvindt mainitsee sieltä 4 "hautaa", mutta
niitä ei löytynyt.

HEINÄNEN

16. Viinikkala

mv Arvo Viinikkala Pyhämaa Heinänen

Pitäjänskartta $\frac{III:2}{5}$

Killinen s. 149

Schvindt n:ot 5-7

Killinen: "Heinäksen kylässä Viinikan talon maalla, Isän-
kansan vainion syrjässä tasaisessa ja pehmeässä hietakankaassa
on 60-70 hautakuoppaa; kaikkien kuoppien pituussuunta on sama,
vaikka ne muuten eivät ole säännöllisissä riveissä. Muutamia
kuoppia oli kaivettu, mutta ei ollut niistä tavattu kuin mul-
taa, joka oli mustempaa kuin ympärillä oleva hieta. Viinikan
isäntä kertoi, että tähän on "nuhjasodan" aikana ihmisiä hau-
dattu".

Schvindt puolestaan luettelee Viinikkalan Takavainiossa 82
"hautakuoppaa".

Paikka on Viinikkalan talosta n. 400 m lounaaseen. Kuopat ovat havumetsää kasvavalla hyvin loivasti luoteeseen viettävällä maalla, Karhu-nimiseen saarentoon vievän metsätien pohjois- ja luoteispuolella, sen ja Takavainion välissä. Alue on tiuhaa pientä kuusikkoa kasvavaa kivikkoista maata, länsiosassa on metsää hakattu.

Kuopat ovat n. 60 m pitkällä ja 40 m leveällä alueella, jota pohjoisessa rajoittaa pelto, idässä suuret maanottokuopat ja etelässä metsätie. Niitä on aivan peltoaidan luona samoin tien varressa. Maaperä on hiekkaa.

Kaikkiaan löytyi täältä 78 kuoppaa. Maanotto on ehkä hävittänyt niitä. Tarkemmin niitä kuvaamatta todettakoon, että niiden suunta vaihtelee pohjois-eteläisestä itä-läntiseen. Enimmäkseen ne ovat pitkänomaisia, kooltaan n. $2 \frac{1}{2}$ x 1 m. Myös pyöreitä on joukossa.

Metsätien eteläpuolella on kalliota. Sen pohjoisrinteensä kallion juuressa on puolipyöreä kivistä ja maasta tehty "kellarikuoppa", jonka tarkoitus on epävarma. Sen halkaisija on n. 2 m ja seinämien korkeus n. 1 m. Pohjoiseen päin oleva ovi- aukko on n. $1 \frac{1}{2}$ m leveä. "Kellari" on maanottokuopista etelä-kaakkoon. Tiestä on sille matkaa n. 30 m, koillisessa on ke- don reuna siitä n. 20 m.

30961

1. PYHÄMAAN KIRKOT.

30962

2. UHRIKIRKKO

30963

3. EDVÄINEN, LUPAVUORI
RYSSÄNUUNI 3:2 KUVATTU
KOILLISESTA.